

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 330.33:336.717(477)

JEL G01, G21

Сучасні фінансово-економічні кризи і стійкість фінансово-банківської системи України

Шуст О.А. , Варченко О.М. , Крисанов Д.Ф. ,

Драган О.О. , Ткаченко К.В.

Білоцерківський національний аграрний університет

 Варченко О.М. E-mail: omvarchenko@ukr.net; Крисанов Д.Ф. E-mail: d_krysanov@ukr.net

Шуст О.А., Варченко О.М., Крисанов Д.Ф., Драган О.О., Ткаченко К.В. Сучасні фінансово-економічні кризи і стійкість фінансово-банківської системи України. Економіка та управління АПК. 2021. № 2. С. 130–150.

Shust O., Varchenko O., Krysanov D., Dragan O., Tkachenko K. Modern financial and economic crises and the stability of the financial and banking system of Ukraine. AIC Economics and Management. 2021. № 2. PP. 130–150.

Рукопис отримано: 14.09.2021 р.

Прийнято: 04.10.2021 р.

Затверджено до друку: 09.12.2021 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2021-169-2-130-150

Проаналізовано та систематизовано чинники, проблеми і ризики, зокрема, техніко-технологічну та інноваційну відсталість, особливості перебігу економічних циклів у господарських системах країн, які перебувають на різних ступенях розвитку, а також унаслідок підвищення конкурентоспроможності окремих із них у глобалізованому світі формуються передумови для виникнення сучасних криз. Показано, що ситуація загострюється, коли світова економіка зростає, а на її тлі посилюються дисбаланси в глобальній фінансовій системі та поширюється спекулятивний капітал. Розкрито, що першу глобальну кризу 2008–2010 рр. спровокувало безконтрольне поширення іпотечних кредитів на ринках нерухомості США і перенесення цих процесів на інші країни, в результаті чого виникли «фінансові бульбашки», відбувся обвал ринку і внаслідок виникнення ланцюгової реакції в цей процес втяглися інші ринки. Акцентовано увагу на тому, що коли економіка України знаходилась в стані перманентної кризи, вітчизняна банківська система витримала усі внутрішні економічні, фінансові, валютні й інші зміни, а також зовнішні турбуленції, які провокували у ній посилення негативних трендів.

Встановлено, що друга фінансово-економічна криза 2014–2016 рр. більшою мірою обумовлена внутрішніми проблемами: значно нижчим технологічним укладом (третій-четвертий порівняно з п'ятим-шостим в економічно розвинутих країнах), істотним відставанням української промисловості по рівню інноваційності від індустріальних галузей країн ЄС, високим рівнем зношеності основних засобів, значно вищою ресурсоемісністю і нижчою продуктивністю праці, нереальністю за кілька років провести інноваційну модернізацію машинобудівних галузей по випуску засобів виробництва. Розкрито гостру загрозу у тому, що унаслідок необмеженого збільшення спекулятивного капіталу посилюються структурні диспропорції між реальним і фінансовим секторами. Систематизовано основні негативні наслідки кризи для фінансово-банківської системи: вони включають понад триразову девальвацію гривні, ліквідацію більше ста банків та приватизацію найбільшого з них «Приватбанку», закриття кількох тисяч банківських структурних підрозділів та масштабне безробіття серед банківських працівників тощо.

Підтверджено, що третя фінансово-економічна криза 2020–2021 рр. має природне походження – її породила пандемія COVID-19, спричинена коронавірусом SARS-CoV, та її наслідками. Встановлено, що коронакриза спровокувала різноплановий негативний вплив на роботу промисловості і закладів соціального обслуговування, принесла суттєві збитки всім країнам і переважній більшості населення світу. Показано, що Україна виявилася більш стійкою до цих негараздів і з другого кварталу поточного року почалося відродження докризового стану. Обґрунтовано, що впровадження заходів макропруденційної політики, яке спрямоване на попередження накопичення та реалізації системних ризиків у фінансовому секторі, сприятиме підвищенню стійкості фінансово-банківської системи, належному виконанню нею своїх основних функцій – фінансовому посередництву та здійсненню платежів – і протистоянню кризовим явищам. Показано, що своєчасна та ефективна реалізація макропруденційних інструментів підвищуватиме стійкість національної економіки і знижуватиме волатильність ВВП.

Ключові слова: фінансово-економічна криза, стійкість фінансово-банківської системи, економічний цикл, ринкова турбулентність, інфляція, рух капіталів, фінансові ринки.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Кризові явища супроводжують розвиток суспільств на усіх етапах, однак особливий інтерес становлять кризи ХХІ століття. Це пов'язано із глобалізацією міжнародних торговельно-економічних відносин і фінансових ринків, миттєвою передачею змін і трансформацій, які відбуваються в різних сферах суспільного життя та на теренах окремих країн, на світовий простір, посиленням турбуленції і невпевненості в прогнозах близького і віддаленого майбутнього. На нинішньому етапі особливий інтерес становлять глобальні фінансово-економічні кризи та їх локальні проєкції – національні кризи. Це пов'язано із суттєвими втратами та тривалими негативними наслідками, які гальмують прогресивний розвиток країн або навіть зумовлюють стагнацію. У цьому зв'язку дослідження фінансово-економічних криз з погляду особливостей їх виникнення, структури джерел рушійних сил, нинішніх і віддалених, слабких і руйнівних наслідків, можливості впливати на процес розвитку кризи з метою забезпечення від згубних турбуленцій і стає предметом дослідження.

Наукові дослідження з теорії криз в економіці, джерел їх виникнення на глобальному рівні, а також національних особливостей перебігу в фінансово-банківських системах проводили зарубіжні і українські вчені. Серед них доцільно назвати роботи О. Барановського, П. Буряка, С. Вайна, В. Гейця, В. Грищенко, О. Кузнецова, І. Ларіонова, І. Лютого, І. Макаренка, О. Мозгового, Д. Сакса, П. Стецюка, Т. Шабельник, А. Шварца, М. Фрідмана, А. Чухно та ін. Водночас ця проблема знову загострилася у зв'язку із появою принципово нових джерел виникнення фінансово-економічних криз і необхідністю пошуку нових підходів та інструментів до організації зниження їх значення в руйнівному розвитку економіки. Проблема набула нових граней і відтінків та потребує нових підходів і методів для зміцнення сталості фінансово-банківських систем з метою успішного виконання ними своїх основних функцій – фінансового посередництва та здійснення платежів.

Мета дослідження. Дослідженню штучних, природних, економічних, фінансових, банківських та інших криз, які супроводжують будь-яке суспільство, присвячено значний спектр досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. Враховуючи, що за останні дванадцять років це третя глобальна фінансово-економічна криза, які мають відмінне походження, постає завдання виявити рушійні чинники, узагальнити спільні наслідки та розробити й

обґрунтувати конкретні пропозиції, спрямовані на зміцнення стійкості вітчизняної фінансово-банківської системи та розширення можливостей виконання нею основних функцій, незалежно від змін і трансформацій, які відбуватимуться в Україні, та явищ і турбуленцій, що проходять у зовнішньому середовищі.

Матеріал і методи дослідження. Проведене дослідження виконано із застосуванням міждисциплінарного і комплексного підходів до широкого спектру трансформацій і явищ, які впродовж тривалого періоду домінують в суспільному житті країни та охоплюють різнопланову економічну діяльність, а також специфічні природні процеси. За аналізу джерел першої та другої глобальних криз і їх національних особливостей широко використовували дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених та статистичні матеріали в розрізі галузей, які розкривали специфіку і наслідки розвитку високотехнологічних виробництв в умовах обмеженого фінансування інноваційної модернізації та структурної перебудови основного капіталу. Під час аналізу особливостей виникнення, поширення і перебігу вірусної інфекції по країнах світу і безпосередньо в Україні, а також наслідків її впливу на населення враховували опубліковані матеріали різних інформаційних, наукових та прогностичних асоціацій.

Результати дослідження та обговорення. Глобальна фінансово-економічна криза, що відбувалася впродовж 2007–2009 рр., спровокувала аналогічну кризу в Україні, яка починалася з певним запізненням і продовжувалася та закінчилася з деяким відставанням від світової. Це свідчило про значну технологічну відсталість (домінуючий – третій технологічний уклад, який представляють добувна і переробна промисловість) і відповідно низький інноваційний рівень (до 1–2 % обсяг випуску інноваційних виробів) національної економічної системи, порівняно із сучасними господарськими системами розвинутих країн (базовий – п'ятий технологічний уклад; у передових країнах до 70 % випуск інноваційної продукції), та її структурну розбалансованість. Технічні, технологічні, інноваційні та інші зрушення в національному господарстві, що відбувалися за безпосередньої участі економічних агентів, пов'язані насамперед з переміщенням сировини, енергетичних ресурсів, впровадженням інновацій, наданням різноманітних послуг, роботою основних засобів та випуском готової продукції учасниками ринку. Вони знаходять своє продовження та відображення в оперативному проведенні банківськими установами фінансово-банківського обслуговування клієнтів.

Щоб зрозуміти, які процеси домінували в фінансово-банківській сфері України в умовах, коли відбувалася світова фінансово-економічна криза, необхідно, по-перше, дати об'єктивну оцінку передумовам виникнення кризи і природи її виникнення та перебігу, по-друге, об'єктивно оцінити передкризовий стан національної економіки, дослідити і виявити вплив глобальних кризових процесів на вітчизняне господарство і особливості перебігу та посилення турбулентності в його фінансовому секторі.

Насамперед необхідно вказати, що класичний економічний цикл поділяється на чотири фази: криза (спад), депресія, поживлення та піднесення (розширення). Тривалість циклів може бути різною, однак теоретично і практично вчені виділяють малі (коливання ділової активності становить 3–4 роки і характеризуються порушенням та встановленням рівноваги на споживчому ринку), середні (коливання ділової активності охоплює 7–11 років і пояснюються періодом оновлення основного капіталу) та великі (періодичність активності 40–60 років і пов'язані із зміною базових технологій, джерел енергії та об'єктів інфраструктури). Однак, починаючи з другої половини ХХ ст., включаючи і першу чверть ХХІ ст., було відмічено наступні характерні особливості [1], які суттєво відрізняються від циклів попередніх періодів:

- у них відсутня фаза депресії як обов'язкова, але якщо падіння дуже глибоке і тривале, то фазу рецесії називають депресією;

- немає чіткого розмежування між поживленням та піднесенням. Ці фази об'єднують в одну, яку називають розширенням виробництва. Виділяють верхню (бум) та нижню (дно) точки ділового циклу;

- визначають рівнодіючу тривалого економічного зростання – тренд, коливання навколо якого утворюють цикл;

- змінилися й економічні показники у фазах циклу.

Водночас відмічено, що тривалість циклів змінюється, точніше скорочується, наступний цикл може наступати тоді, коли ще попередній не закінчився. Також це стосується і окремих фаз, які не обов'язково і не завжди в економічному циклі мають їх усі проходити. До того ж фази змінюються швидко і непрогнозовано. В науці таке явище отримало назву ринкової турбулентності.

Вказане пояснюється тим, що змінилися причини виникнення кризових явищ: якщо на першому етапі (ХІХ та перша половина ХХ ст.) кризи виникали у зв'язку з перевиробництвом товарів, що зумовлювало скорочення споживання і навіть його припинення в силу різних

обставин, то згодом – унаслідок підвищення конкурентоспроможності окремих країн через масове впровадження інноваційних розробок і здійснення проривів на споживчому ринку та глобалізацією руху фінансового капіталу. Як зазначив В.Ю. Шевченко, «в умовах глобальної нестабільності відбуваються зміни структури, напрямів та інтенсивності основних форм міжнародного руху капіталів у результаті глобальних, регіональних і системних змін на міжнародних фінансових ринках, суперечливої взаємодії спонукальних та протидіючих факторів і ризиків» [2, с. 95]. Далі він обґрунтовано стверджує, що «в умовах глобальної нестабільності та обмеженості доступу на міжнародні фінансові ринки зростає необхідність підвищення конкурентоспроможності та стабільності національних фінансових систем. Для України це означає перш за все необхідність збільшення капіталізації, підвищення ефективності та стабільності банківської системи» [2, с. 96].

Отже, за оцінками провідних експертів (Фергюсон Н., Мей Б. та ін.), причини кризових явищ кінця ХІХ – початку ХХІ ст. полягають в наступному [3, с. 90–92]:

- тривале економічне зростання світової економіки на тлі посилення дисбалансів у функціонуванні глобальної фінансової системи, зокрема у сфері заощаджень і накопичень, а також зовнішньоекономічних операцій;

- глобалізація міжнародних фінансових ринків та поширення спекулятивного капіталу;

- поява феномену глобальної асиметрії, який полягає в зміні моделі глобалізації – джерелом росту стали не країни економічного центру, а периферії (країни, що розвиваються);

- домінування теорії монетаризму сприяло надмірному зростанню грошової маси, а пошук шляхів збільшення прибутку призвів до винайдення нових способів нарощування фіктивного капіталу. Йдеться, з одного боку, про утворення «фінансових бульбашок» на ринку цінних паперів (основним доходом за акціями став не дивіденд, а капітальний дохід – перевищення ціни продажу акції над ціною купівлі) та поширенням похідних фінансових інструментів – деривативів, свопів, опціонів (некоректне та необґрунтоване їх використання на тлі тотальної бездіяльності відносно таких складних фінансових інструментів всіх органів державного регулювання фінансових ринків), які стали використовувати з метою сек'ютеризації (перетворення неліквідних фінансових активів на інструменти ринку капіталів, що придатні для продажу), масштабне захоплення якою і стало першопричиною роз-

витку фінансово-економічної нестабільності [4, с. 108–109].

Із другого боку, причиною виникнення «фінансових бульбашок» на ринку кредитів вважають поширення іпотечних кредитів без дійового контролю банків за кредитоспроможністю позичальників. Зростання обсягів проблемних іпотечних кредитів унаслідок падіння вартості об'єктів застави, а також у поєднанні із зростанням обсягів безробіття, поставили перед загрозою спровокувати масштабну банківську кризу. Однак цей недолік іпотечних кредитів було подолано через створення нового фінансового інструменту – структурованих облігацій (боргові інструменти, що випускають фінансові організації і дохід по яких залежить від фондових індексів, окремих акцій, корзини акцій, процентних ставок, товарно-сировинних ринків та іноземних валют). І дійсно, поява структурованих облігацій привела до суттєвого зростання цін на нерухомість завдяки їй кредитуванню. Постійний попит на такі облігації зменшив увагу банків щодо оцінювання платоспроможності позичальників і в результаті ціни на нерухомість навесні 2007 р. в США досягли свого піку. Однак вона перестала бути доступною для більшості позичальників навіть за допомогою використання кредитування. У такий спосіб в середовищі структурованих облігацій виникла низка гострих проблем для нової реальності, а саме:

– почали накопичуватися неплатежі по структурованих облігаціях, які були видані 1–2 роки тому;

– нові випуски таких облігацій не знаходили адекватного попиту і ціна на нерухомість почала поступово знижуватися;

– ненадійні позичальники не виплачували своєчасно значно більше платежів за іпотечними кредитами, ніж це передбачалося теоретично;

– в результаті інвестори зрозуміли, що володіють цінними паперами неплатоспроможних позичальників, а тому почалася ревізія реальної вартості всіх фінансових інструментів. Швидка реалізація сумнівних активів спричинила зниження цін на них і подальшу їх негативну корекцію. Це призвело до обвалу ринку структурованих облігацій. Водночас, внаслідок виникнення ланцюгової реакції в цей процес було втягнуто й інші структуровані папери, банківський та страховий сектори, ринок акцій, а в реальній економіці посилювалися спадні тенденції. Результатом стало «перегрів» економіки та утворення «фінансових бульбашок» на ринку нерухомості і пов'язаних з ним інших ринків [5, с. 137–144].

Дещо по іншому розвивалися кризові явища в економіці України, однак її не оминув турбулентний прояв економічних трансформацій. Провідні фахівці вказують, що Україна для досліджуваного періоду ще не пододала наслідків системної кризи, яка відбувалася на теренах колишнього Союзу після його розпаду. Українська економіка після системної кризи 90-их років не вийшла на докризовий рівень розвитку. Фактично вона знаходилася в стані перманентного кризового стану і тому будь-які зміни у зовнішньому середовищі провокували виникнення в національній економіці різних внутрішніх проблем та появу і посилення негативних трендів.

За оцінками провідних експертів, фінансово-економічна криза 2008–2010 рр. не має ознак класичної, а подібна на переважний спад, який періодично змінюється нетривалим зростанням. За 2008 р. ВВП скоротився на 14,8 %, а обмінний курс виріс з 5,05 грн за один долар США у 2007 р. до 5,27 грн у 2008 р. і 7,79 грн у 2009 р., а у 2010 р. тимчасово перетнув позначку 10 грн. Однак рівень інфляції знижувався – у 2008 р. становив 22,3 %, потім 12,3 % і у 2010 р. – 9,4 %, але чисельність безробітних зросла на 7,9 % – до 693,1 тис. осіб у 2009 р., порівняно з 2007 р. За 2008 р. тіньова економіка оцінювалася в 31 % від ВВП, або зросла на порядок, що стало максимальним показником із 2001 р. Відбулося погіршення інвестиційного клімату – третина опитаних (жовтень 2009 р.) іноземних інвестиційних компаній, які працювали в Україні, збираються піти з ринку, а чверть – заморозити свої проекти. Прямі інвестиції після 2008 р. знизилися в 1,3–2,2 рази.

За оцінками експертів НБУ [6, с. 9–10], цю кризу спричинили циклічні чинники, зокрема, швидке нарощування обсягів кредитування. Через доступ до дешевого зовнішнього фондування банки інтенсивно кредитували населення та бізнес в іноземній валюті. Позичальники переважно не хеджували валютний ризик, тому значна девальвація гривні негативно вплинула на їхню платоспроможність. Іпотечний сегмент став джерелом системних ризиків. Доступне кредитування спричинило різке зростання попиту на житло, ціни на житлову нерухомість стрімко підвищилися. Після початку кризи системні ризики реалізувалися сповна. Унаслідок різкої девальвації гривні боргове навантаження на домогосподарства різко зросло, адже вони здебільшого не мали доходів у валюті. Ціни на нерухомість у доларовому еквіваленті різко знизилися, зокрема й на заставлену за кре-

дитами нерухомість. Частка недіючих непрацюючих валютних іпотечних кредитів після кризи різко зросла. Отже, світова криза вплинула на розвиток кризових процесів в Україні в 2008–2010 рр.

Однією із важливих характеристик є те, що на тлі застарілої системної кризи національної економіки відбувалася деформація вітчизняної фінансової системи, яка до того ж ще не закінчила формуватися для нових умов. Важливо також зазначити, що вітчизняна економіка нині характеризується низьким рівнем інноваційності (табл. 1).

Наведені в таблиці 1 дані свідчать, що незважаючи на певне збільшення інноваційних активів за 2008–2010 рр. (на 3 %) впровадження технологічних інновацій (або займалися інноваціями) знизилось на 1,8 % (продуктовими інноваціями – на 1,7 %, процесовими – на 0,8 %). Технологічні інновації, які є провідними для України, охоплюють нові технології виробництва традиційних, удосконалених чи принципово нових продуктів, упровадження інформаційних технологій, нових джерел енергії, також це зміни у засобах і методах організа-

ції виробництва. Завдяки упровадженню нових технологій у розвинених країнах забезпечується до 90 % приросту валового продукту.

За рівнем інноваційності, тобто рівнем впливу наукових здобутків і їх практичної реалізації на економічне зростання, показники досить низькі: випуск інноваційної продукції в 2015 р. становив 1,4 %, 2017 р. – 0,7 %, 2018 р. – 0,8 %, 2019 р. – 1,3 %, у 2020 р. – 1,9 %; зростання ВВП на основі інноваційної діяльності – менше 1 % [7, с. 21]. Водночас, показник зайнятості інноваціями (інноваційна активність підприємств – 18 і 21 %, а впроваджували інновації ще менше – 6,0–8,7 %, табл. 2), що не відповідає показнику інноваційності. Однак навіть у цьому випадку інноваційність українських підприємств була значно нижче європейських – мінімальні показники на рівні 26–29 %, у країн-лідерів – 64–72 %, а в середньому частка інноваційно активних підприємств становила близько 53 % [8, с. 21–22]. Частка інноваційної продукції у країнах-членах ЄС становить 25–35 %, але якщо вона менше 20 %, то національна продукція втрачає свою конкурентоспроможність.

Таблиця 1 – Розподіл підприємств і організацій за типами інновацій* (у % до загальної кількості підприємств)

Тип інновацій	2008 р.	2010 р.
Загальна кількість підприємств і організацій	100	100
Інноваційні активи	18,0	21,0
Займалися технологічними інноваціями	11,6	9,8
Займалися продуктовими інноваціями	7,5	5,8
Займалися процесовими інноваціями	8,4	7,6
Займалися маркетинговими інноваціями	10,5	12,5
Займалися організаційними інноваціями	8,1	10,2
Не займалися жодною з інновацій	82,0	79,0

* Джерело: Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2008–2010 рр.

(за міжнародною методологією). URL: www.ukrstat.gov.ua > druk > publicat > Arhiv_u > Arch_obs_inov_d.

Таблиця 2 – Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації*

	Загалом			У % до загальної кількості підприємств		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Загалом	1280	1208	723**	13,1	12,1	15,2
Зокрема						
– впроваджували нові чи вдосконалені методи обробки або виробництва продукції	537	459	400	5,5	4,6	8,4
з них						
– маловідходні, ресурсозберігаючі	182	141	155	1,9	1,4	3,3
– впроваджували інноваційні види продукції	660	600	414	6,8	6,0	8,7
з них						
нових видів машин, устаткування, апаратів	165	164	162	1,7	1,6	3,4

* Джерело: Промисловість України у 2011–2015 роках. Стат. збірник. Київ: Держстат України, 2016. С. 377.

** Враховані лише підприємства з кількістю працівників 50 осіб і більше.

Низька технологічність реального сектору економіки, яка залишилася у спадок від колишнього Союзу, мала своїм наслідком найвищу енергоємність (у 3,8 рази вища – ніж у країнах ЄС-27, у 3,2 рази – ніж у Польщі та в 1,4 рази – ніж у Росії [9, с. 9–10]) і високу матеріалоємність (тобто, разом ресурсоємність) продукції, а також забезпечувала домінування сировинного напрямку експорту. Висока залежність національної економіки від політичної нестабільності безпосередньо в Україні, а також від негативного впливу посилення турбулентності у зовнішньому середовищі, нерідко її ставила перед загрозою масштабної політичної кризи і докорінної зміни вектора розвитку. Однак, як свідчить 30-річний досвід, здорові сили нації і прагнення народу до збереження національної самобутності та свободи перемагали авторитаризм і забезпечували рух до прогресу.

У зв'язку з цим, за оцінками провідних експертів, криза в Україні 2008–2010 рр. була обумовлена, з одного боку, низьким технологічним рівнем (домінуючий – третій і частково четвертий технологічні уклади, на які відповідно припадає 58 і 38 %, на п'ятий – лише 4 % продукції) [10] вітчизняної економіки, а з другого, – застарілою структурою реального сектору національного господарства. В ній поєднувалися третій-четвертий і навіть зародки п'ятого технологічних укладів у різних пропорціях в межах функціонуючої економічної системи, де переважають базові галузі: важке машинобудування, виробництво і прокат сталі, автомобілів, тракторів, авіаційного і морського транспорту, неорганічна хімія, кольорова промисловість, органічна хімія, військово-промисловий комплекс тощо.

Водночас нові галузі п'ятого і шостого технологічних укладів – ІТ-технології, роботобудування, електронна і оптиковолоконна промисловість, біо- і нанотехнології, аерокосмічна промисловість, молекулярна й нанофотоніка, оптоелектроніка, телекомунікації, нетрадиційні джерела енергії, штучний інтелект, глобальні мережі – перебували в процесі розвитку, зародковому стані або взагалі були відсутні [11], тобто загалом займали невеликий відсоток. У зв'язку з цим циклічні коливання в економіці розвинутих країн, де домінує п'ятий технологічний уклад, і нашої країни супроводжувалися посиленням розбалансування та створювали додаткові передумови і породжували виникнення нових проблем, які спричиняли посилення турбулентності. Це надає національній економіці більше ознак кризового прояву, а періоди зростання стають все коротшими і спричиняють виникнення додат-

кових проблем на етапах її відновлення. Отже, скорочення тривалості циклів і технологічних укладів обумовлює необхідність прискорення перебудови національної економіки, насамперед промисловості, та її адаптації до сучасних способів господарювання в умовах посилення турбулентності.

Завдання щодо прискорення заміщення третього, завершення переходу на четвертий технологічний уклад і все більш широкого включення промисловості до п'ятого і шостого, а в перспективі і сьомого (технології «термоядерного синтезу», пси-технології – базуються на силі думки та свідомості, біотехнології) – це реальне завдання, яке вже постало у 2000-их роках перед національною економікою. Однак його реалізація можлива лише за умови відчутного збільшення витрат бюджету та інвестицій приватних компаній на потреби технологічної модернізації промислового потенціалу. Однак, як зазначають провідні експерти, «скорочення валових заощаджень залишалось панівною тенденцією упродовж 2004–2013 рр., коли їх рівень зменшився із 30,6 до 10,4 %. Брак інвестиційних ресурсів в Україні унеможливило здійснення інноваційно-технологічного оновлення промислових потужностей та індустріального відродження економіки» [12, с. 18]. Тому подолання структурної кризи, невідповідності структури економіки потребам зовнішнього і внутрішнього ринку, виробничих диспропорцій в промисловому і аграрному секторах на основі технологічного оновлення провідних, широкої розбудови недавно створених та організації нових високотехнологічних галузей вимагало суттєвого перегляду пріоритетів державної політики у сфері бюджетного інвестування наприкінці 2000 – початку 2010 рр., запровадження низки ефективних механізмів, засобів та інструментів перебудови національної економіки.

На поглиблення деформацій в розвитку національної економіки та їх проявів у соціальній, фінансовій, банківській та інших сферах у другій половині 2000-их років накладались вторинні наслідки глобальної фінансово-економічної кризи. Це знайшло своє продовження в падінні експорту товарів і послуг, відтоку капіталів з України в офшори та тіньову сферу, відчутне зниження поставок за кордон продукції металургійної галузі та спричинило негативні процеси в промисловості, а згодом у фінансовому й інших секторах національної економіки. Зокрема, експортні поставки металопродукції у 2007–2010 рр. становили відповідно 14840; 20890; 9300 та 13420 млн дол. США [13] (у %, відповідно: 100; 141; 63; 90). Отже, фінан-

сово-економічна криза продемонструвала, що більшість регуляторних систем не спроможні своєчасно і адекватно реагувати на необґрунтоване збільшення спекулятивного капіталу, надування «фінансових бульбашок», усунення виникаючих структурних диспропорцій між реальним і фінансовим секторами та ін.

Глобальна, а під її впливом розгортання фінансово-економічної кризи в Україні, відчутно вплинули на її фінансово-банківську сферу та фінанси підприємств реального сектору. Зокрема, якщо в 2005 р. борги підприємств майже не перевищували власний капітал (становили орієнтовно 0,85 млрд грн), то в 2010 р. борги більш як удвічі перевищували власний капітал (відповідно 2,3 і 1,1 млрд грн) [14, с. 83–84]. Швидке накопичення боргів гальмувало міжсекторальний кругообіг капіталу та блокувало процеси модернізації національної економіки. Також це призвело до гострого дефіциту коштів для проведення розрахунків між акторами ринку і спричинило збільшення кредиторської та дебіторської заборгованості. Нарощування боргів більшістю підприємств реального сектору економіки значно підвищило кредитні ризики, блокувало процеси банківського кредитування та спричинило подальшу декапіталізацію підприємницьких структур, тобто вилучення із підприємства частини власного капіталу або частини повторно сформованих власних фінансових ресурсів (прибутків, амортизаційних відрахувань), які не пов'язані з його виробничим розвитком.

Стосовно банківської системи України, то за 2002–2008 рр. зросли її основні показники: активи банків – із 50,7 до 926,1 млрд грн, зобов'язання – із 41,9 до 806,8 млрд грн, власний капітал – із 8,9 до 119,3 млрд грн і цей період оцінюють як етап розвитку і ефективного функціонування [15, с. 809]. Однак, якщо за 2009 р. доходи і витрати банків були приблизно однаковими (орієнтовно 125 млрд грн), то за результатами 2010 р. відбулося суттєве розмежування – доходи становили близько 150 млрд грн, витрати – близько 180 млрд грн. Цей розрив насамперед вплинув на ефективність діяльності банків України: рентабельність активів за 2009–2010 рр. знизилась з 1,03 % до «мінус» 4,51 %, а рентабельність капіталу – із 8,51 % до «мінус» 32,52 %. Отже, висока залежність вітчизняних банків від зовнішнього кредитування призвела до негативних результатів їх діяльності, що стало відчутним наслідком впливу світової фінансової кризи [15, с. 810–811].

Водночас, спостерігали таке явище як криза платіжного балансу, тобто дефіцит рахунку поточних операцій, що покривається здебіль-

шого через короткотермінові зовнішні позики. Зокрема короткотерміновий зовнішній борг України складався у 2008 р. з 26 млрд дол. США короткотермінових зовнішніх зобов'язань банківського сектору і сектору нефінансових корпорацій, а також з частини довгострокового боргу, який, за залишковими термінами погашення слід класифікувати як короткотерміновий борг. У 2009 р. короткостроковий борг досяг 45 млрд дол. США і на 30 % перевищив міжнародні резерви НБУ, що безумовно загрожувало розгортанням серйозної кризи не лише у банківській системі, а також в економіці загалом.

За оцінками вітчизняних експертів, перша криза 2008–2010 рр. призвела до втрати 15,1 % ВВП у 2009 р. (за оцінками МВФ, ВВП скоротилося на 35,6 %), однак з другої половини 2010 р. почалося повільне відродження національної економіки. Друга криза призвела до втрат 6,6 % ВВП у 2014 р. та 9,8 % валового продукту в 2015 р. (промислової продукції – 10,1 і 13 %) і тому була більш затяжною, глибшою і руйнівною, з потужними негативними наслідками як для економіки загалом, так і фінансово-банківського сектору, супроводжувалася банкрутством низки підприємств і установ. Якщо під час першої кризи НБУ завдяки валютним вливанням спромігся утримати курс гривні (до 8 грн за 1 дол.) на докризовому рівні, то вже під час другої кризи він суттєво знизився: у 2012–2013 рр. – 7,99 грн за 1 дол., 2014 р. – 11,89 грн, 2015 р. – 21,84 грн, 2016 р. – 25,55 грн, 2017 р. – 26,6 грн, 2018 р. – 27,2 грн за 1 дол.

ВВП України у 2009 р. (дно кризи) становив 117,2 млрд дол. США і на докризовий рівень національна економіка вийшла у 2013 р. (валовий внутрішній продукт становив 183,3 млрд дол. США, порівняно з 2008 р. – 180,0 млрд дол. США). Однак друга криза була більш руйнівною: ВВП у 2015 р. (дно кризи) становив 90,6 млрд дол. США і на докризовий рівень вийти дотепер не спромоглися – валовий внутрішній продукт у 2020 р. становив лише 155,6 млрд дол. США [16] (84,9 % від докризового рівня 2013 р. – 183,3 млрд дол. США). Це свідчить про те, що основними чинниками виникнення і поглиблення другої кризи, на відміну від першої, були переважно внутрішні виклики, загрози, проблеми і негаразди. Основною причиною першої кризи було масштабне та безпричинне поширення іпотечних кредитів на ринку нерухомості США, просування цих процесів на міжнародні ринки та швидкий обвал акцій, що і спричинило світову фінансово-економічну кризу 2007–2008 рр. З огляду на це

необхідно більш ґрунтовно проаналізувати ви-токи другої кризи в Україні та її вплив на фінансово-банківську систему.

Перші ознаки кризи почали проявлятися ще в 2013 р. (торгова війна з Росією), потім стали наростати негативні наслідки (анексія АР Крим і ряду районів Донецької і Луганської областей, девальвація гривні та ін.), а її дно – зафіксовано в 2015 р. Причини, які спровокували кризу, досліджували вітчизняні і зарубіжні експерти. Своє бачення цього явища в проєкції на українські реалії здійснив З.М. Руденко (наведено нижче).

Класифікація чинників, які зумовили кризу 2014–2015 рр. [17, с. 217].

Політичні чинники: 1. Неузгодженість та непоступливість між політичними силами, які займають різні гілки влади, під час розроблення важливих загальнонаціональних законодавчих актів та економічних документів. 2. Формування керівництва органів виконавчої влади, державних установ та організацій на всіх рівнях виключно за участю правлячих політичних сил. 3. Анексія Автономної Республіки Крим та розгортання воєнних дій на Сході держави. 4. Надмірна централізація фінансових ресурсів та влади. 5. Невизначеність з міжнародним вектором. 6. Незахищена законодавча база від втручання та внесення змін з метою пристосування її норм до окремих, вигідних провладній більшості, ситуацій.

Економічні чинники: 1. Відплив капіталу у формі зростання залишків від зовнішньоторговельних операцій на закордонних кореспондентських рахунках банків. 2. Скорочення припливу прямих іноземних інвестицій та падіння інвестиційних рейтингів України. 3. Нестабільність на валютному ринку та його спекулятивний прояв. 4. Зростання дефіциту бюджету та державного боргу. 5. Девальвація гривні. 6. Невпинна тенденція до скорочення міжнародних резервів НБУ. 7. Хронічно від'ємне сальдо торговельного балансу. 8. Прискорене зростання монетарних агрегатів.

Соціальні чинники: 1. Соціальна несправедливість, зменшення середнього класу в суспільстві, значне розшарування населення (поділ на багатих людей і людей, які перебувають за межею бідності). 2. Надмірне зрощення бізнесу та влади, спільна діяльність яких спрямована на задоволення першочергово своїх інтересів. 3. Втрата населенням старих орієнтирів і відсутність нових, як наслідок – зростання рівня психоемоційної напруги в суспільстві.

Відаючи належне автору за оригінальність підходу і широту охоплення чинників, від яких залежало виникнення і розгортання

кризових явищ, водночас слід зазначити, що тут взагалі відсутні проблеми розвитку національної економіки. Саме зрушення в економіці у передкризовий період та подальший різношвидкісний розвиток галузей і є основним каталізатором руху до змін та індикатором, який свідчатиме про виникнення й розгортання кризових явищ, що призвели до глибокого спаду в економіці.

Основні проблеми передкризового (міжкризового) етапу (2010–2012 рр.) розвитку національної економіки, здебільшого пов'язані з її структурною деформацією. Йдеться про те, що у вказаний період спостерігали збереження традиційної структури, де ключове місце належить сировинним галузям, і дуже млявий відгук на виклики сучасності, насамперед щодо необхідності прискореного розвитку інноваційних виробництв в основних видах економічної діяльності. Обсяги промислового виробництва в міжкризовому періоді зросли на 3,1 %, однак не супроводжувалися формуванням необхідних передумов та проведенням структурних змін й інноваційно-технологічної модернізації матеріальної бази.

Зокрема, частка інноваційно активних підприємств у передкризовому періоді становила, відповідно по 2010–2012 роках, 13,8; 16,2 та 17,4 % і це надзвичайно низькі показники. Витрати на інновації становили 8,0; 14,3 та 11,5 млрд грн (0,73–0,82 % від валового внутрішнього продукту України; країни-члени ЄС – 1,93–2,01 %, Китай – 1,73–1,93 %, США – 2,70–2,74 %, Японія – 3,25–3,38 % від ВВП [18]), що свідчить про слабкий та нестійкий прояв інноваційної діяльності, яку проводили вітчизняні промислові підприємства. Позитивні зміни у цей період склались під впливом синергії сприятливих внутрішніх і зовнішніх чинників, але при цьому не були сформовані передумови й не було започатковано реалізацію масштабних заходів по інноваційно-технологічному оновленню матеріально-технічної бази діючого виробництва та проведенню системних реформ. Пізніше це повернулось стрімким розвитком кризових тенденцій і затяжним спадом промислового виробництва.

Основними тенденціями [9, с. 4–5], що спричинили поглиблення структурних дисбалансів відтворюваного процесу національної економіки у докризовий період, були: асинхронність розвитку й дедалі більший відрив фінансової сфери від реального сектору економіки; нестійкість співвідношення між нагромадженням і споживанням, зростання дисбалансів між обсягами заощаджень та інвестицій; тривала незбалансованість рахунків

поточних і капітальних операцій [19, с. 35]; прискорене старіння виробничого апарату і збільшення масштабу прихованого вибуття діючих потужностей.

У зв'язку з тим, що у міжкризовий період (2010–2012 рр.) в Україні не було вирішено комплекс структурних, інноваційних, фінансових, банківських та інших проблем, не були реалізовані заходи щодо пом'якшення та усунення диспропорцій структури суспільного капіталу і умов його відтворення, нееквівалентного розподілу доходів між різними секторами національної економіки та напрямів використання прямих інвестицій, – в результаті відбувалося відтворення основного капіталу в традиційних пропорціях (тобто, фактично старої технологічної бази), що провокувало і випуск промислової продукції переважно застарілої номенклатури. Очевидно, що друга криза за низкою параметрів повторювала першу, однак з більш широким охопленням матеріальних галузей і глибиною деструктивного впливу на діючі виробничі зв'язки та економічні відносини між акторами ринку.

У цьому зв'язку доречно привернути увагу до думки відомого економіста-міжнародника В.І. Мазуренко. Він вважає, що до загальних причин фінансових криз, які можуть поєднуватися, перетинатися та посилювати одна одну, будуть належати наступні [20, с. 242]: 1) макроекономічна нестабільність; 2) поглиблення балансової нерівноваги (дисбалансів) в усіх її виявах; 3) несприятливі тенденції у русі окремих форм капіталу; 4) різке зростання цін на фінансові активи, унаслідок чого відбувається завищення цін й утворюються “бульбашки” у вартості фінансових активів; 5) виникнення паніки на фінансових ринках; 6) досягнення критичного рівня зовнішньої заборгованості державного та/або корпоративного секторів; 7) зовнішній вплив та ефект інфікування; 8) регулятивні недоліки та нераціональна політика влади на макроекономічному рівні.

Необхідно зазначити, що у структурі капітальних інвестицій в економіку України частка промислового сектору становила в середньому 35 % (від 30 % у 2010 р. до 40 % у 2014 р.). Водночас, незважаючи на майже двократне збільшення капітальних інвестицій у промислове виробництво України (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції) за п'ять найбільш показових (передкризових та започаткування і розгортання кризи) років (2010 р. – 56725,3 млн грн, 2011 р. – 89146,3; 2012 р. – 103472,6; 2013 р. – 105593,7; 2014 р. – 82743,8 млн грн),

спостерігається негативна тенденція – зменшення частки інвестицій в основний капітал переробної промисловості (із 53,9 % у 2010 р. до 49,6 % в 2014 р.) [21]. Саме 24 переробні галузі (види економічної діяльності) промисловості виробляють кінцеву і проміжну продукцію. Вона, з одного боку, використовується переважно для задоволення потреб споживачів, зокрема: харчові продукти, одяг, меблі, текстиль, деревина, папір, вироби зі шкіри, фармацевтичні і хімічні препарати, гумові і пластмасові вироби, інша неметалева продукція. А з іншого – металургія (виробництво і обробка сталі) та виробництво різного устаткування із металу, різноманітних транспортних засобів, комп'ютерів, електричної, електронної та оптичної продукції, яке переважно використовують для потреб промислових та інших видів економічної діяльності. Це принципово різні види продукції за своїм кінцевим призначенням і тому машинобудівні галузі мають інвестуватись з позицій прискореного відтворення основного капіталу насамперед в галузях за виробництва засобів виробництва з тим, щоб вони могли забезпечити розвиток високотехнологічних видів економічної діяльності та інноваційних виробничих потужностей.

Водночас у структурі капітальних інвестицій в промислову діяльність домінуюче положення займала харчова промисловість (16,1 % від загального обсягу залучених у промислове виробництво інвестиційних ресурсів у 2014 р.), металургія (14,3 %), хімічний комплекс (8,3 %), машинобудівний комплекс (7,4 %, але в середньому за 2010–2014 рр. всього лише 6,9 %). Однак слід врахувати, що машинобудівний комплекс є рушійною силою науково-технічного прогресу в економіці, забезпечуючи техніко-технологічне оновлення інших галузей завдяки виробництву інвестиційної продукції – прогресивних видів машин та обладнання, транспортних засобів, інструментів та приладів. Тому випереджальне нарощування інвестицій у машинобудівну промисловість є необхідною передумовою забезпечення структурних зрушень в інших галузях української промисловості, розширення її інноваційного та виробничого потенціалу [22, с. 28]. Зважаючи на дуже низький рівень забезпечення інвестиційними ресурсами машинобудівних галузей, можна зробити висновок про те, що мали суттєве порушення щодо основної вимоги технологічної модернізації – переважно продовжувався застій і навіть зниження частки високотехнологічного основного капіталу. Це дуже важливий чинник, який справив негативний вплив щодо провокування кризи.

Ще один показовий приклад пов'язаний із таким показником як дебіторська заборгованість. Цей показник трактується як сума заборгованості дебіторів (боржників) підприємству на певну дату. Протягом останніх років дебіторська заборгованість підприємствам України відчутно змінювалася: 2013 р. – 1778,1 млрд грн, 2014 р. – 1962,8; 2015 р. – 2517,2; 2016 р. – 3945,6; 2017 р. – 3459,2 млрд грн, що свідчить про негативні тенденції стосовно її обсягів. Це пояснюється тим, що: по-перше, дебіторська заборгованість у динаміці має тенденцію до збільшення; по-друге, частка дебіторської заборгованості в структурі оборотних активів підприємств теж невпинно зростає. Зокрема, в економічно розвинених країнах Заходу нормальною вважають частку дебіторської заборгованості в активах підприємства близько 20 %. Як свідчать статистичні дані, фактичний розмір дебіторської заборгованості у більшості вітчизняних підприємств в 2008–2017 рр. перевищує 50 % (мінімальна частка становила 54,34 % у 2013 р., максимальна – 68,35 % у 2016 р.) [23].

Безпосередньо для промисловості однією із важливих характеристик слугує зношеність основних засобів. Якщо прийняти для аналізу дві реперні точки (міжкризова і дно кризи), то маємо наступні показники:

– **наприкінці 2010 р.** [24, с. 6–8, 147] ступінь зносу основних засобів промисловості становив 63,0 %; обсяг основних засобів за залишковою вартістю 407,6 млрд грн, а частка промисловості становила 23,5 % від загалу основних засобів України 1731,3 млрд грн;

– за первісною (переоціненою) вартістю вартість основних засобів промисловості становила 1101,2 млрд грн, частка промисловості становила 16,6 % від загалу основних засобів України 6648,9 млрд грн;

– **наприкінці 2015 р.** [25, с. 4–5] ступінь зносу основних засобів промисловості становив 76,9 %; обсяг основних засобів за залишковою вартістю 889,2 млрд грн, а частка промисловості становила 29,2 % від загалу основних засобів України 3047,8 млрд грн;

– за первісною вартістю з урахуванням індексації та переоцінки вартість основних засобів промисловості становила 3842,5 млрд грн, а частка промисловості становила 50,3 % від загалу основних засобів України 7641,4 млрд грн.

Отже, за первісною вартістю частка промисловості за досліджуваній період зросла утричі, а основні засоби промислових галузей значно застаріли – зношеність зросла з 63 до 76,9 %. Оновлення основних засобів становив

лише 0,92–2,09 % [26, с. 3], отже для повної заміни виробничого апарату необхідно близько півстоліття. Навіть кошти амортизаційного фонду не використовуються за призначенням. Це свідчить про те, що переважна частина підприємств працює на фізично зношеному та морально застарілому обладнанні і використовує здебільшого морально застарілі технології, тимчасом у світі вони швидко оновлюються (в середньому через кожні п'ять років). Наприклад, протягом 2013–2015 рр. в Україні впроваджували нові або вдосконалені методи обробки або виробництва продукції лише 4,6–8,4 % підприємств (із 9978 – 4924 суб'єктів господарювання), із них маловідходні і ресурсозберігаючі технології – лише 1,4–3,3 % (таблиця 2) або майже втричі менше. Зрозуміло, що критично низький рівень забезпечення промислових галузей сучасними технологіями обробки та виробництва має своїм продовженням випуск продукції, яка на 95 % є типовою для третього–четвертого технологічних укладів і лише близько 4 % – до п'ятого. До шостого укладу належить продукція, яку фактично недавно почали освоювати, і займає в товарній структурі сегмент менше 0,5 %.

Отже, під впливом глобальних трансформацій, все більшого включення національної економіки в турбулентні явища і процеси, що проходять у зовнішньому середовищі, а головне – унаслідок відсталості матеріально-технічної бази промислових галузей, яка так і не була подолана в міжкризовий період, в Україні розгорнулася друга фінансово-економічна криза 2014–2016 рр. Прямі втрати національної економіки від цієї кризи оцінюють в понад 38 % ВВП. Фіскальні витрати на подолання другої кризи становили 15,7 % від ВВП [6, с. 9] відповідних років (2014–2017 рр.: 2,4; 4,5; 5,7; 3,2 %). Для порівняння: подолання наслідків першої кризи обійшлося лише в 4,5 % від ВВП (2008 р.). Її багатоплановим наслідком стало значне згортання економічного розвитку, девальвація гривні більш як утричі, активний відтік капіталів за кордон і в офшори, різке обмеження банківського кредитування, зростаюча залежність державних фінансів від зовнішніх запозичень, фінансове спустошення і банкрутство низки підприємств, особливо малих, погіршення соціально-економічного становища переважної більшості населення України, його бідність і злиденність тощо.

Важливою відмінністю другої кризи від першої є те, що постраждала загалом фінансова система і банківський сектор України, який в 2014 р. включав 180 різних банків: державних, комерційних депозитних, із іноземним

капіталом, інвестиційних, ощадних, найбільших, великих, середніх, малих (немає з них були кептивними – для обслуговування певних бізнес-груп), спеціального призначення тощо. В результаті тривалого функціонування національної економіки і фінансово-банківської системи в кризових умовах втрати для них були відчутними, однак не катастрофічними.

Зазначимо, що у 2014 р. реальний ВВП знизився на 6,8 %, внутрішній попит – на 10,8 %, експорт продовольчих товарів – на 11,5 % (через «торгові війни» з Росією), реальні доходи домогосподарств – на 8,4 %. Дефіцит платіжного балансу зріс до 13,3 млрд дол. США (10,1 % від ВВП), а міжнародні резерви НБУ знизилися до 7,5 млрд дол. США (наприкінці 2013 р. налічували 20,4 млрд дол. США). Бюджетний дефіцит, рекапіталізація державних банків та Нафтогазу, а також обвальне знецінення гривні призвело до стрімкого зростання державного боргу до 70,3 % від ВВП. Великі квазі-фіскальні операції з державними облигаціями, проблеми на міжбанківському ринку кредитування через падіння банків, обмеження на рефінансування банків (2014 р. – 115 млрд грн, 2015 р. – 17 млрд грн) за винятком стабілізаційних кредитів звужувало значення монетарної політики. Фінансовий ринок надалі продовжив працювати, хоча ряд компаній залишили ринок [27].

Інфляція у 2015 р. становила 43,3 % (в 2014 р. – 24,9 %), зовнішні залучення сектору державного управління становили 3,1 млрд дол. США (в 2014 р. – 3,3 млрд дол. США). Чистий відтік за операціями приватного сектору становив 4,1 млрд дол. США (за 2014 р. – 12,8 млрд дол. США). Профіцит чистого кредитування зовнішнього світу склав 361 млн дол. США (2014 р. – дефіцит 4196 млн дол. США). Чисте зростання прямих іноземних інвестицій оцінено в 3,1 млрд дол. США, більшість з яких (76 %) припадала на банківський сектор. Чисте збільшення зовнішньої позиції банківської системи за операціями з портфельними та іншими інвестиціями становило 5,3 млрд дол. США і зумовлювалося скороченням зовнішніх пасивів. У 2014 р. чисте скорочення зовнішньої позиції банківської системи становило всього 191 млн дол. США. Чисте збільшення зовнішньої позиції реального сектору (без урахування прямих іноземних інвестицій) становило 274 млн дол. США (у 2014 р. – збільшення 13,8 млрд дол. США). Профіцит зведеного платіжного балансу країни становив 849 млн дол. США (у 2014 р. – дефіцит 13307 млн дол. США). Формування профіциту зведеного балансу разом з отриманням фінансування від

Міжнародного валютного фонду (6,5 млрд дол. США) зумовило зростання міжнародних резервів НБУ до 13,3 млрд дол. США [28, с. 11].

Започаткування і розгортання другої кризи зумовило широкий спектр різнопланових масштабних проблем і локальних дисбалансів у національній економіці, фінансовій сфері та банківському сегменті, одні з яких поступово втрачали свою актуальність і гостроту, інші, навпаки, – набирали вагу і поширення. Стосовно фінансово-банківської складової, тут особливо значення набули наступні інституційні протиріччя та фінансові і банківські дисбаланси, структурні диспропорції та асинхронності розвитку, асиметрії та перекося, зокрема:

– структурні перекося та інституційні диспропорції, що тривалий час супроводжують формування макроекономічних пропорцій в країні, розвиток різних сфер і галузей національної економіки (нагромадження і споживання; заощадження та інвестиції; фінансова сфера і реальний сектор; експорт сировини та імпорт товарів з високою доданою вартістю; диспропорції в інвестуванні старих і високотехнологічних галузей; перекося між темпами зношення і відтворення основних засобів та ін.). Зокрема, найвища частка номінального (фактичного) ВВП, яка спрямовувалася на валове накопичення основного капіталу, була відмічена на етапі виходу із другої кризи (2016 р.) і становила 21,5 %, а потім постійно знижувалась (20,7; 18,8; 12,6 % і у 2020 р. – 7,5 %), а з 2018 р. зменшувалась і абсолютно: 668,0; 500,6 та 315,0 млрд грн [16]. Саме від обсягів валового накопичення основного капіталу та напрямів його спрямування для використання залежать темпи і масштаби технологічної і структурної модернізації виробництва, можливість значно зменшити розрив в основних показниках інноваційного розвитку галузей з випуску засобів виробництва;

– асиметрії та перекося між вимогами довгого (п'ять і більше років) інвестиційного кредитування модернізації основного капіталу й інноваційно-технологічного розвитку економіки (110–120 млн грн у 2014–2015 рр. із 780–790 млн грн наданих нефінансовим корпораціям банківських кредитів [29, с. 5]) та поточними операціями, спрямованими на кредитування споживчих витрат (290–330 млн грн кредитів до 1 року у цей період і 340–380 млн грн кредитів на строк від 1 до 5 років); дуже мала частка довгих кредитів, у зв'язку з чим банки замість фінансового посередництва щодо технологічної і структурної модернізації економіки займалися інвестуванням торгівлі та купівлею державних облигацій;

– асинхронність і тривалий період розвитку економік України та країн-членів Європейського Союзу практично в різних, нерідко діаметрально відмінних динамічних площинах і структурних пропорціях, зокрема: зайнятість інноваційною діяльністю підприємств відповідно 21 і 53 % від їх загальної кількості; випуск інноваційної продукції з 2015 р. і пізніше становить менше 2 % та 25–35 %; приріст ВВП за рахунок інновацій становить менше 1 % і в межах від 50 до 95 %; займаються інноваційним бізнесом менше 1 % і до 25 % працездатного населення [7, с. 21]). Це посилювало технологічний розрив між ними, консервувало наявну відсталість вітчизняних підприємств та потребувало пошуку принципово нових підходів стосовно подовження строків кредитування і відчутного збільшення обсягів інвестування з метою реалізації масштабних проєктів та забезпечення виходу високотехнологічних галузей на інноваційний розвиток;

– значний розрив у строках і обсягах погашення кредитів позичальниками і наявними активами на рахунках банків та ін.

Ще більш ґрунтовну і глибоку характеристику особливостям розподілу кредитів між позичальниками та власне структурою банківської мережі за виконуваними функціями надають експерти НБУ. Зокрема, за їхніми оцінками [6, с. 9], ця криза (2014–2016 рр.) мала більше структурний прояс унаслідок таких причин:

– накопичення значних обсягів кредитів пов'язаним із банками особам до початку кризи. Зокрема, понад 97 % кредитів у корпоративному портфелі Приватбанку, найбільшого українського банку, було надано підприємствам, пов'язаним із акціонерами;

– надмірне кредитування державними банками підприємств, пов'язаних із політично впливовими особами: майже 2/3 кредитного портфеля становили саме такі кредити;

– значна кількість кептивних банків, що не займалися фінансовим посередництвом, а лише обслуговували окремі бізнес-групи або спеціалізувалися на виведенні капіталу за кордон та відмиванні нелегальних доходів;

– низька ліквідність сектору, значні невідповідності між строковістю активів та пасивів;

– висока взаємопов'язаність слабких банків у окремих сегментах, зокрема міжбанківському кредитуванні. Це запускала ланцюгову реакцію після банкрутства однієї такої фінансової установи. Більшість із цих проблем виникла ще до кризи 2008–2009 років. Однак їх не оцінили належним чином, а реакція регулятора на них не була достатньою ні до кризи, ні після її завершення. Дві наведені кризи ілюструють,

якою високою може бути ціна недостатньо ефективного регулювання фінансового сектору як на рівні окремих фінансових установ, так і на рівні системи загалом.

Логічним кроком у цьому зв'язку стало «очищення» банківської мережі від суб'єктів з непрозорою структурою власності та припинення діяльності більше ста (на 01.01.2014 р. – 180, на 01.01.2021 р. – 74) банків [30], а також націоналізація та докапіталізація найбільшого серед них – Приватбанку (2016 р.). Водночас в Україні було закрито кілька тисяч банківських відділень і, відповідно, тисячі висококваліфікованих працівників банківських установ втратили роботу. Як переконає світовий досвід [31, с. 37], було порушено один з обов'язкових принципів роботи банку розвитку – *відповідність рівнів “ринковості” його пасивів і активів*. “Неринковому” характеру частини пасивів (бюджетного та емісійного походження) має відповідати “неринковий” напрям їх використання – на інфраструктурні проєкти загальнодержавного значення і виробництво (надання) тих видів продукції (послуг), які забезпечують якнайшвидший соціальний ефект. Паралельно банк розвитку може активніше залучати кошти на фінансових ринках, інвестувати їх у прибуткові проєкти і забезпечувати підтримку промислових “національних чемпіонів”. Однак цей принцип не був витриманий.

Водночас, якщо врахувати обвальне знецінення гривні та інші проблеми масового прояву, то напрошується логічний висновок, що коли вітчизняна фінансово-банківська система і витримала удар кризи, то із значними системними втратами. Ці втрати змусили керівництво НБУ кардинально переглянути підходи по нагляду не лише за окремими крупними банками, а також за усією банківською системою з позицій недопущення надмірного накопичення у ній системних ризиків та зменшення ймовірності їх реалізації з метою забезпечення фінансової стабільності, тобто належного виконання основних функцій – фінансового посередництва та здійснення платежів.

Пандемія COVID-19 вважається основним природним чинником виникнення наймасштабнішої з часів Другої світової війни глобальної фінансово-економічної кризи. Основна відмінність від попередніх світових криз полягає у тому, що її виникнення пов'язано не з проблемами, викликами, негараздами і турбуленціями в національній економіці, фінансовому чи банківському секторі, а в сфері діяльності, найменшою мірою зв'язаною з господарською практикою – мікробіології, до того ж її потенційне джерело було розміщене за кордоном.

Однак швидкість поширення захворювання серед населення планети та її вплив на світову економіку були настільки потужними, що пандемія фактично породила третю у цьому столітті, за визнанням відомих вчених, глобальну фінансово-економічну кризу 2020–2021 рр. Механізм впливу захворювання населення чи загрози виникнення масового захворювання жителів регіонів, країн і загалом географічних континентів на діючу економіку полягав у тому, що:

– хворе населення перебувало на лікарняному і тому не брало участі в роботі на підприємствах і установах, де було офіційно працевлаштоване, однак воно фактично було носієм вірусної інфекції для інших громадян;

– загроза отримати захворювання та прихований прояв його дії на людину справляли гнітюче враження на працюючих і супроводжувались, здебільшого, зниженням продуктивності праці та порушенням трудової дисципліни. Водночас, спостерігалися масові виступи громадян проти заходів, які реалізувала влада з метою припинити, пригальмувати або локалізувати поширення вірусної інфекції, унаслідок нерозуміння населенням механізмів її територіального розповсюдження та перенесення хвороби від інфікованих;

– інфікування медичних працівників нерідко ставило дирекцію комунальних підприємств перед необхідністю закриття лікувальних установ, що збільшувало навантаження на діючі медичні заклади. Цьому ж сприяло і неуккомплектованість згідно з протоколом забезпечення медичним обладнанням та незаповненість штатного розпису лікувальної установи;

– часткове закриття мікро-, малого і середнього бізнесу, об'єктів соціального обслуговування, згорання роботи діючих підприємств у межах карантинних заходів супроводжувалось звільненням значної частини персоналу і підвищенням рівня безробіття в країні;

– запровадження жорстких карантинних заходів, заборона відвідування масових акцій, закриття торгово-розважальних центрів і пунктів (парків, пляжів) масового відпочинку, згорання туристичної індустрії зумовило відчутне скорочення внутрішніх і міжнародних пасажиропотоків. Найбільшою мірою негативний вплив на економіку справив жорсткий весняний локдаун, який передбачав зупинку всіх промислових підприємств, крім життєво важливих об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури;

– обмеження частоти поїздок, скорочення чисельності транспортних засобів та кількості пасажирів, що їх перевозили за одну поїздуку,

призвело до масових запізнень на роботу і значного погіршення діяльності об'єктів виробничого і соціального призначення. Ці та інші заходи супроводжувалися падінням торгової активності, зниженням темпів економічного зростання, скороченням експортно-імпорتنних операцій, «просіданням» ринків металів і нафти і це загалом стало причиною глобальної економічної рецесії тощо.

Гострі економічні проблеми, зумовлені вірусною інфекцією, змусили керівників країн світу активно реагувати на джерела їх виникнення та реалізувати заходи з недопущення перенесення захворювання, обмеження впливу та локалізації негативних наслідків. Зокрема, для потреб фінансування протиепідемічних заходів із спеціального Фонду боротьби із гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV, та її наслідками, в Україні у 2020 р. було використано 66 470,8 млн грн (хоча всього було виділено 105,1 млрд грн). Водночас, із них на видатки, які не пов'язані із боротьбою із коронакризою, зокрема будівництвом і ремонтом доріг витрачено 25,7 млрд грн (38,7 %). За рахунок коштів місцевих бюджетів було також витрачено 10,3 млрд грн і ще 3 млрд грн з інших джерел на заходи, пов'язані з пандемією коронавірусу. За перше півріччя 2021 р. на ці цілі, за даними Міністерства фінансів України, було витрачено 26,3 млрд грн, загалом на боротьбу COVID-19 у 2021 р. виділено 36 млрд грн [32].

Про наслідки поширення коронавірусу для світової економіки свідчить той факт, що втрати від цієї хвороби становили 12,5 трлн дол. і 4,9 % ВВП. У 2020 р. в усьому світі було скорочено 8,8 відсотка робочого часу, що еквівалентно 255 млн повних *робочих місць*. Це вчетверо більше, ніж було втрачено під час фінансової кризи 2008–2009 рр. Такі втрати робочого часу пояснюються або скороченням робочого часу тих, хто працює за наймом, чи безпрецедентним рівнем втрати робочих місць, що охопило у світі 114 млн людей (порівняно з 2019 р.). Примітно, зазначають у МОП (Міжнародна організація праці), що 71 відсоток таких втрат зайнятості (81 млн людей) стався у формі бездіяльності, а не безробіття – це означає, що люди залишили ринок праці, оскільки не змогли працювати, можливо, через локдауни. Внаслідок цього сукупні доходи працівників у світі скоротились на 8,3 відсотка – на 3,7 трлн дол., що становить 4,4 відсотка глобального ВВП. Найбільше від кризи постраждали сектор послуг з розміщення та харчування, де зайнятість скоротилася в середньому більш ніж на 20 відсотків, за ним слідує роздрібна торгівля

і виробництво. Раніше МОП передбачала, що криза в економіці та на ринку праці через пандемію COVID-19 може призвести до зростання світового безробіття майже на 25 млн людей. Скорочення зайнятості та втрати доходів працівників до кінця 2020 р. МОП оцінювали від 860 млрд до 3,4 трлн дол. США [33].

У єврозоні у 2020 р. відбулося скорочення промислового виробництва на 7,4 %. Безробіття в єврозоні в липні 2020 р. становило 7,9 % (це складало 15,2 млн осіб в країнах-членах Європейського Союзу, зокрема 12,8 млн осіб в єврозоні), порівняно з 6,2 % у грудні 2019 р. Порівняно з червнем 2020 р. кількість безробітних збільшилась у липні на 336 тис. осіб в країнах ЄС і на 344 тис. в єврозоні. Більш об'ємна характеристика втрат від реалізованих заходів з обмеження поширення коронавірусу в єврозоні наведена в таблиці 3. Найбільше постраждали ті галузі, які безпосередньо були зв'язані з обслуговуванням населення, матеріальним виробництвом і будівництвом.

Таблиця 3 – Втрати галузей від превентивних заходів унаслідок пандемії коронавірусу в єврозоні*, % доданої вартості

Галузь	Втрати
Сільське господарство	10
Індустрія (за винятком виробництва та будівництва)	40
Виробництво	40
Будівництво	40
Роздрібна торгівля, транспорт, індустрія проживання, харчова індустрія	60
Інформаційно-комунікаційна галузь	10
Фінансова та страхова	10
Сфера нерухомості	20
Наукова	30
Адміністративна галузь	10
Мистецтво, розваги	30

*Джерело: Battistini N., Stoevsky G. Alternative scenarios for the impact of the COVID-19 pandemic on economic activity in the euro area. European central bank. 1 May 2020. URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/economicbulletin/focus/2020/html/ecb_ebbox202003_01~767f86ae95.en.html.

Відновлення економіки України після кризи 2014–2015 рр. відбувалося протягом 2016–2019 рр. Зокрема, в 2019 р. зростання ВВП за підсумками року становило 3,2 %, при цьому майже всі види економічної діяльності (крім промисловості) демонстрували позитивну динаміку. В 2020 р. ВВП України зменшився на 4 %, промислове виробництво – на 4,5 % (добувна – на 3 %, переробна – на 5,9 %). Скоротились обсяги експорту та імпорту товарів і

послуг відповідно на 7,8 та 12,5 %. У структурному розрізі попиту найсуттєвішим було скорочення інвестицій, яке становило 24,4 %. У галузевому розрізі найбільше скорочення доданої вартості в 2020 р. зафіксовано у готельно-ресторанному бізнесі (на 28,5 %), а також у «інших видах послуг» (на 23,1 %). Рівень безробіття [34] зріс до 9,5 з 8,2 % в 2019 р. Зокрема, станом на 25.01.2021 р. 485,3 тис. українців мають статус безробітного. Це на 33 % більше, ніж на цю дату 2020 р. Нині в базі даних Державної служби зайнятості налічується 44 тис. вакансій – на 20,5 % менше, ніж на цю дату в 2020 р. [35].

За даними Держстату України, ВВП в I кв. 2021 р. зменшився на 1,2 % порівняно з IV кв. 2020 р. Водночас, ВВП за оцінками Мінекономіки в II кв. поточного року має зрости на 6 % порівняно II кв. 2020 р., а всього за 2021 р. зростання становитиме 4,1 %, а в 2022 р. – 3,8 %. Зазначимо, що у II кв. отримано реального ВВП на 5,4 % більше, однак це дуже низький результат на тлі слабкої бази порівняння (зокрема, реальний ВВП у країнах ЄС зріс у II кварталі на 13,2 %, у США – на 12,2 %, у РФ – на 10,2 %). Водночас Україна не змогла вийти на докоронавірусний рівень і залишається суттєво нижчою за нього. Подібні прогнози дає НБУ: в 2021 р. ВВП має зрости на 3,8 % порівняно з 2020 р., а в 2022–2023 рр. зростатиме на 4 % щорічно. Це означає, що Україна протягом 2021–2022 рр. може повернутись до докризового рівня ВВП, якщо не почнеться нова хвиля пандемії COVID-19 з усіма відповідними наслідками [35].

Водночас важливо проаналізувати, як психологічно повели себе в період коронавірусної кризи банківські установи та їх клієнтська база. За даними НБУ, на початку кризи громадяни почали забирати кошти з банків. Однак цей процес не набув суттєвих масштабів та тривав відносно недовго. Банки повертали кошти на першу вимогу вкладників. Протягом 2020 р. гривневі депозити населення зросли на 26,5 %, тимчасом гривневі кошти суб'єктів господарювання – на 34,5 % [34]. Отже, прийняті в «докризовий» період превентивні заходи спрацювали, дозволили впевнено пережити кризові часи і справили позитивний ефект на всю банківську систему. Вони передбачали продовження реформування банківського сектору та реалізацію низки антикризових заходів НБУ. У результаті фінансовий сектор не лише не підсилював негативні наслідки, пов'язані із спадом в економіці, а навпаки – сприяв зміцненню стабільності та безперебійному виконанню покладених на нього функцій. Як свідчить досвід, до антикризових заходів належали:

– проведення реформ, спрямованих на вирішення проблем минулого: завершення очищення банківської системи від банківських структур з непрозорою формою власності; зайнятих обслуговуванням вузького кола клієнтів, які займаються відмиванням «брудних» грошей та їх переведенням в офшори; мають проблемні інсайдерські кредити; надають кредити пов'язаним з банком особам та ін.;

– розпочато відновлення банківської системи та її подальший розвиток;

– запровадження перших макропруденційних вимог (задля забезпечення стабільності усієї фінансової системи країни) до капіталу та ліквідності банків: основний (статутний і регулятивний) капітал як для новостворених, так і наявних банків буде знижений з 500 до 200 млн грн (спочатку передбачалось до 300 млн грн) (станом на 01.10.2019 р. у 30 банків статутний капітал був меншим, ніж 300 млн грн) [36]; нормативи миттєвої (визначаються як співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку – нормативне значення коефіцієнта не менше 20 %), поточної (визначаються як співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня – нормативне значення коефіцієнта не менше 40 %) і короткострокової ліквідності (визначаються як співвідношення ліквідних активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року – нормативне значення коефіцієнта не менше 60 %); ключові показники діяльності (основні і допоміжні): а) статутний капітал (не менше 200 млн грн); б) валюта балансу (визначається Основними напрямками діяльності підприємства); в) рентабельність активів (орієнтовно 2–3 %); г) рентабельність статутного капіталу (орієнтовно 14–20 %); базується на підході «зверху–донизу» з акцентуванням уваги на системних ризиках; використовуються основні пруденційні інструменти [37, с. 36]: створення фінансових буферів і провізій, регулювання вимог до достатності капіталу в різних секторах фінансової системи, заходи щодо контролю відношень коефіцієнтів кредит–вартість і борг–дохід тощо;

– ефективний мікропруденційний нагляд, тобто, банківський нагляд, який спрямований на обмеження ризику та забезпечення стабільності окремих фінансових установ, захист вкладників, кредиторів, інвесторів, або, інакше кажучи, звуження спектра втрат окремими інституціями. Мікропруденційне регулювання базується на підході «знизу–вгору» із зосередженням уваги на ризиках окремого фінансового інституту.

Водночас, для протидії негативному впливу епідемії і карантинних заходів на економіку та фінансовий сектор Національний банк України розширив обсяги та спростив механізми підтримання ліквідності банківськими установами. «По-перше, збільшено періодичність проведення тендерів із підтримання ліквідності, а також строк надання кредитів із 30 до 90 днів. По-друге, розширено перелік прийнятної застави, яку банки можуть надавати для отримання рефінансування. По-третє, запроваджено нові інструменти, зокрема – довгострокове рефінансування на строк від 1 до 5 років. Восьмого травня Національний банк провів перший тендер з надання довгострокового рефінансування банкам без обмеження по сумі. Обсяги рефінансування обмежувалися лише наявною у банків ліквідною заставою. Участь у тендері взяли 11 банківських установ, які загалом отримали майже 2,4 млрд грн на строк від одного до п'яти років. Така підтримка довгострокової ліквідності банків з боку Національного банку дає їм змогу активніше здійснювати довгострокові інвестиції та надавати кредити реальному сектору економіки, який зазнав втрат під час глобальної кризи, спричиненої пандемією коронавірусу» [38].

Отже, спричинена пандемією COVID-19 економічна криза 2020–2021 рр. і прийнятий у «докризисний» період комплекс системних заходів стосовно фінансово-банківської системи довели, що навіть складні часи можна пережити досить впевнено і не допустити критичних зрушень в макрофінансовій стабільності країни. Системи раннього попередження фінансово-банківських криз з використанням відповідних інструментів лише вибірково в стресовому режимі починають апробувати з 2018 р. і вони поки не отримали належної підтримки. Основні інструменти моніторингу ліквідності: 1) частка високоліквідних активів для глобальних банків (у загальних активах становила у 2005 р. 5–10 %, у 2016 р. – до 25 %); 2) частка стабільного фінансування; 3) додаткові інструменти: стрес-тестування, аналіз концентрації зобов'язань, GAP-аналіз (розриви ліквідності, що виникають через різницю у строках погашення між вимогами та зобов'язаннями).

Для підтримки фінансової стабільності та підвищення стійкості банківської системи НБУ ухвалив новий пруденційний норматив для українських банків – коефіцієнт чистого стабільного фінансування або NSFR (англ. Net Stable Funding Ratio) [39]. Його головна мета – сприяти зниженню одного із системних ризиків для фінансової стабільності, пов'язаного з короткою строковістю фондування банків,

збалансувати активи та пасиви банків за строками погашення, створити стимули для банків залучати депозити на довгострокові строки та зменшити залежність від короткострокового фінансування. Згідно з нормами ЄС та Базельськими рекомендаціями мінімальне значення NSFR для банків має становити не менше 100 %. Від початку 2021 р. NSFR стане обов'язковим до виконання.

Досягнення поставленої амбітної мети, за визначенням НБУ, передбачає низку проміжних цілей: а) обмеження й недопущення надмірного зростання кредитування та боргового навантаження; б) обмеження та недопущення дефіциту ліквідності та значного розриву між строками активів і пасивів; в) підвищення стійкості фінансової інфраструктури; г) обмеження прямої і непрямой концентрації ризиків; д) обмеження системного впливу викривлених стимулів з метою зниження морального ризику (моральний ризик – ситуація, коли одна сторона приймає ризик, усвідомлюючи, що в разі його реалізації вона не нестиме витрат, які нестиме або має буде компенсувати інша сторона) [6, с. 5].

Отже, досвід останніх кількох років переконливо довів, що вихід на новий рівень раннього виявлення загроз, коли вони здаються незначними для макрофінансової стабільності та стійкості банківської системи, з одного боку, дозволяє ще в зародку ідентифікувати потенційні небезпеки, а з іншого, розробити та оперативно реалізувати необхідні рекомендації для того, щоб знизити вірогідність виникнення кризових явищ. Реалізація в фінансово-банківській сфері стратегії макропруденційної політики через використання макро- і мікропруденційних інструментів не здатна повністю усунути системні ризики, однак спроможна убезпечити від їх надмірного накопичення і зменшити ймовірність розвитку. Це залишається важливою передумовою для забезпечення стабільності у фінансовому секторі та підвищення стійкості наявної фінансової системи. В кінцевому підсумку, це підвищить стійкість національної економіки і знизить волатильність ВВП. Фінансово-банківська система буде в змозі в повному обсязі виконувати свої основні функції, які передбачають фінансове посередництво, супровід інвестиційних проєктів та впровадження стандартів обслуговування клієнтів.

Висновки.

1. Глобальна фінансово-економічна криза 2007–2009 рр. застала Україну в стані перманентного кризового стану і будь-які зрушення в зовнішньому середовищі знаходили своє про-

довження з певним запізненням у породженні різних проблем та посиленні негативних трендів у національній економіці. Криза характеризувалася переважним спадом і чергувалася з нетривалим зростанням по ряду показників та провокувала суперечливі колізії: скорочення ВВП, підвищення обмінного курсу гривні, зниження рівня інфляції, збільшення чисельності безробітних, зростання тіньової економіки на порядок, суттєве погіршення інвестиційного клімату, що супроводжується стрімким падінням надходження прямих інвестицій. Фінансово-банківська сфера країни зазнавала гострих випробувань – криза платіжного балансу, швидке накопичення боргів, банкрутство багатьох підприємств, рентабельність активів і рентабельність капіталу знизилась до негативної у 2010 р. Однак курс гривні вдалося утримати на рівні нижче 8 грн за 1 дол. і це дозволяє зробити висновок, що банківський сектор витримав кризу. Однак ні до кризи, ні тим більше під час неї не були усунені глибинні відмінності від економічно передових країн, а головна з них – низька технологічність реального сектору, що слугувало основою для майбутнього загострення проблем в національній економіці і посилення турбулентності в банківському секторі.

2. Друга глобальна фінансово-економічна криза 2014–2015 рр. була більш затяжною, глибшою і руйнівною, ніж перша, з потужними негативними наслідками для економіки і фінансово-банківського сектору, оскільки ще й тепер не вдалося вийти на докризовий рівень ВВП. Це свідчить, що основними чинниками виникнення і поглиблення другої кризи, на відміну від першої, були переважно внутрішні виклики і проблеми.

Зокрема, не було забезпечено впровадження проривних технологічних інновацій, відбулося зниження рівня інноваційності галузей по випуску засобів виробництва для машинобудівних підприємств, суттєво зменшився випуск інноваційної продукції, скоротилась кількість персоналу в сфері виробництва інновацій тощо. Скорочення валових заощаджень у 2004–2013 рр. втричі унеможливило модернізацію промисловості. Це супроводжувалося зменшенням експорту товарів і послуг, зростанням відтоку капіталів в офшори та тіньову зону, зниженням поставок за кордон металургійної продукції та спровокувало негативні процеси в промисловості, а згодом у фінансово-банківській сфері й інших секторах національної економіки.

Перші ознаки кризи проявилися ще в 2013 р., надалі відбувся масовий обвал: зна-

чне згорання економічного розвитку і втрата понад 38 % ВВП, девальвація більш як утричі гривні і це призвело до стрімкого зростання державного боргу, міжнародні резерви НБУ зменшилися майже утричі, різке згорання банківського кредитування, зростаюча залежність державних фінансів від зовнішніх запозичень, банкрутство низки підприємств, особливо малих, погіршення соціально-економічного становища більшості населення України, поширення масштабів його бідності та злиденності тощо. Національна економіка після позитивного просування у міжкризовий період була відкинута назад. Постраждали загалом фінансова система і банківський сектор України, який в 2014 р. включав 180 різних банків.

3. Виникнення третьої всесвітньої фінансово-економічної кризи 2020–2021 рр. було зумовлено природним явищем – пандемією COVID-19. Вона призвела до захворювання населення, а працевлаштовані перебували на лікарняному, що не могло забезпечити їх від контакту з іншими членами сім'ї. Для унеможливлення зараження широкого кола членів суспільства закривали заклади обслуговування і соціальні установи та оголошували локдаун, із різним режимом роботи протягом дня, тижня, сезону працювали підприємства роздрібною торгівлі, транспорту, пункти надання послуг з розміщення та харчування. Все це гальмувало і відкидало назад економічний розвиток країни, спонукало зростання як відкритого безробіття, так і у формі бездіяльності (у зв'язку, наприклад, з локдауном чи тимчасовим закриттям закладів соціального призначення), супроводжувалось скороченням промислового виробництва, падінням ВВП, зменшенням обсягів експорту та імпорту товарів і послуг, зниженням доходів зайнятого населення та ін. Зокрема, виробництво ВВП в 2020 р. скоротилось, а в 2021 р. зростає і навіть має дещо перевищити його минулорічне падіння, тобто вийти на докризовий рівень. Зазначимо, що з 2022 р. очікується стабільне зростання ВВП, якщо не почнеться нова хвиля пандемії COVID-19. Водночас, на початку кризи населення починало забирати свої вклади з банків, однак цей процес тривав недовго – гривневі депозити населення на чверть, а гривневі кошти суб'єктів господарювання на третину зросли ще в минулому році.

4. Тривалий час фінансово-економічні кризи заставали зненацька населення, фінансову сферу, банки, економіку. Це зумовило тяжкі наслідки для більшості економічних агентів і громадян загалом. Ще в 1970-ті рр. була сформульована концепція макропруденційної політики,

перші спроби практичного запровадження якої були відмічені в 1990-их рр., значного поширення вона набула після кризи 2007–2009 рр. В Україні перший варіант Стратегії макропруденційної політики було схвалено Комітетом з фінансової стабільності та оприлюднено в листопаді 2018 р., оновлену Стратегію – в грудні 2020 р. Перші роки реалізації макропруденційної політики НБУ дали свої позитивні результати: запроваджують макропруденційні вимоги до капіталу та ліквідності банків, поступово апробують макро- і мікропруденційні інструменти, впроваджують ефективний мікропруденційний нагляд та ін. Це дозволило не допустити надмірного накопичення системних ризиків та знизити вірогідність виникнення кризових ситуацій, створити необхідний запас міцності та посилити стійкість фінансового сектору. Чи не вперше фінансовий сектор не підсилював негативні наслідки економічної кризи, а успішно пройшов період економічного спаду, сприяв підтриманню сталості та всебічному виконанню закріплених функцій – фінансовому посередництву та здійсненню платежів.

5. Повноваження з регулювання та нагляду за страховими, фінансовими, лізинговими та факторинговими компаніями, кредитними спілками, іншими небанківськими фінансовими установами НБУ набув з липня 2020 р. Однак до цього часу подібних функцій Національний банк практично не виконував і тому у цій царині робота лише розпочинається. У цьому зв'язку особливо важливо узагальнити позитивний досвід європейських країн та практику щодо прийняття рішень про застосування заходів впливу в разі порушення законодавства про фінансові послуги (законодавства про захист прав споживачів) у межах своїх повноважень та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Класифікація економічних циклів за тривалістю та їх характеристика. URL: https://pidru4niki.com/1753060739985/politekonomiya/klasifikatsiya_ekonomichnih_tsikliv_trivalistyu_harakteristika_seredni_tsikli_fazi.
2. Шевченко В.Ю. Глобальний рух капіталу та конкурентоспроможність в умовах нестабільності. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2013. Вип. 28. Том 1. С. 93–98. URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2013_28/zb28_12.pdf
3. Дем'янчук І.А. Природа і особливості виникнення економічної турбулентності. Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 5. С. 88–92.
4. Майбуров І.А. Причини глобальної фінансово-економічної нестабільності. Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конфе-

ренції "Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку". Київ: ЕКОМЕН, 2009. С. 108–109.

5. Гнатюк Н., Липко Н. Передумови, наслідки та перспективи подолання світової економічної кризи. Вісник Львівського університету. Серія економіка. 2009. Вип. 41. С. 137–144.

6. Стратегія макропруденційної політики Національного банку України. 21 грудня 2020 р. 24 с. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-makroprudentsiynoi-politiki-natsionalnogo-banku-ukrayini>.

7. Тарасюк М.В., Малярчук О.В. Сучасний стан реалізації інноваційної політики України та її фінансове забезпечення. Економіка та держава. 2017. №1. С. 19–24.

8. Бердар М.М. Оцінка інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості України. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №12. С. 20–26.

9. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки / А.П. Павлюк та ін.; за ред. Я.А. Жаліла. Київ: НІСД, 2012. 104 с.

10. Попель С. Інноваційний розвиток України під впливом технологічних укладів. С. 308–311. URL: http://econf.at.ua/publ/konferencija_2014_10_16_17/sekcija_5_ekonomichni_nauki/innovacijnij_rozvitok_ukrajini_vid_vplivom_tekhnologichnikh_ukladiv/8-1-0-122.

11. Бавико О.Є., Петренко М.П. Управління структурною перебудовою економіки в умовах постіндустріальних трансформацій. Ефективна економіка. 2014. №12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3604>

12. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки: науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Л.В. Дейнеко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2018. 158 с.

13. «Щодо напрямів реформування металургійної галузі України». Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-napryamiv-reformuvannya-metalurgiynoi-galuzi-ukraini-analichna>.

14. Зимовець В.В., Шелудько Н.М. Боргове навантаження та інвестиційна дисфункція в реальному секторі економіки України. Економіка промисловості. 2017. № 9. С. 82–96.

15. Онищенко Ю.І., Борисевич В.С. Етапи трансформації банківської системи України. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 7. С. 805–812. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/135.pdf.

16. Валовой внутренний продукт. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/2020/>.

17. Руденко З.М. Фінансова криза в Україні 2014–2015 років: причини та інструменти регулювання. Науковий вісник НЛТУ України. 2015. Вип. 25.7. С. 216–221.

18. Total Intramural R&D Expenditure (GERD) by Sectors of Performance. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.

19. Науменкова С.В., Міщенко С.В. Проблеми подолання негативного впливу глобальних диспропорцій та формування нового геофінансового механізму. Фінанси України. 2009. № 3. С. 23–36.

20. Мазуренко В.І. Світові фінансові кризи і національна економічна безпека: теорія і методологія: монографія. Київ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2007. 511 с.

21. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/ibd/iki_pr/iki_pr_u/kipr_14u_n.htm.

22. Пріоритети інвестиційного забезпечення структурних реформ у промисловості України. Київ: НІСД, 2014. 57 с.

23. Дячек С.М., Поліщук О.А. Сучасний стан дебіторської заборгованості суб'єктів господарювання. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/27>.

24. Основні засоби України за 2010 рік. Стат. бюлетень. Київ: Держстат України, 2011. 202 с.

25. Основні засоби України за 2015 рік. Стат. бюлетень. Київ: Держстат України, 2016. 19 с.

26. Филюк Г.М. Технологічна модернізація підприємств промисловості в Україні як основа їх економічної безпеки. 7 с. URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2015_31/zb31_01.pdf.

27. 2014 рік: Економічні підсумки для України "Рік кризи та нові можливості". URL: http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/economic_results_of_year?pid=4954.

28. Косова Т.Д., Стеблянка І.О. Валютна політика та структура платіжного балансу України: діалектика взаємозв'язку. С. 9–12. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2016/4.pdf.

29. Белінська Я.В., Калита Т.А. Переваги кредитування інвестиційно-інноваційної діяльності на засадах державно-приватного партнерства в умовах глобалізації в Україні. Економіка та держава. 2018. № 8. С. 4–8.

30. Кількість банків в Україні (2008–2021). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/>.

31. Кричевська Т.О. Можливості підвищення ефективності грошово-кредитного стимулювання економіки (досвід Бразильського банку розвитку). Економіка України. 2014. № 3 (628). С. 20–41.

32. Вплив пандемії COVID-19 на місцеві фінанси. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13503>.

33. Пандемія COVID-19 спричинила втрату чверті мільярда робочих місць – звіт МОП. URL: <https://www.dw.com/uk/pandemiia-covid-19-sprychynyla-vtratu-chverti-miliarda-robochykh-mists-zvit-mop/a-56340090>.

34. Бураковський Ігор. COVID-19 як економічна криза природного походження. URL: <https://espresso.tv/covid-19-yak-ekonomichna-kriza-prirodnogo-pokhodzhennya>.

35. Рівень безробіття в Україні зріс на третину за рік. URL: https://lb.ua/society/2021/01/25/476069_riven-bezrobittya_ukraini_zris.html

36. НБУ змінив дедлайн, коли статутний капітал банків має бути не менше 300 млн грн. URL: <https://finbalance.com.ua/news/nbu-zminiv-dedlayn-koli-statutnij-kapital-bankiv-ma-buti-ne-menshe-300-mln-hrn>

37. Шкляр А.І. Макропруденційне регулювання як елемент забезпечення фінансової стабільності. Економіка і прогнозування. 2014. № 3. С. 32–40.

38. Визначено графік та умови тендерів з рефінансування. НБУ 28 квітня 2020 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/viznachenno-grafik-ta-umovi-tenderiv-z-refinansuvannya>.

39. НБУ запроваджує для банків новий норматив NSFR. URL: <https://finclub.net/ua/news/zelenskyi-vetuvav-zakon-pro-kryptoaktyvy.html>.

REFERENCES

1. Klasyfikacija ekonomichnyh cyklyv za tryvalistju ta i'h harakterystyka. [Classification of economic cycles by duration and their characteristics]. Available at: https://pidru4niki.com/1753060739985/politekonomiya/klasifikatsiya_ekonomichnih_tsiklyv_trivalistyju_harakteristika_seredni_tsikli_fazi.
2. Shevchenko, V.Ju. (2013). Global'nyj ruh kapitalu ta konkurentospromozhnist' v umovah nestabil'nosti. Teoretychni ta prykladni pytannja ekonomiky. [Global capital movements and competitiveness in conditions of instability. Theoretical and applied issues of economics]. Iss. 28, vol. 1, pp. 93–98. Available at: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2013_28/zb28_12.pdf
3. Dem'janchuk, I.A. (2012). Pryroda i osoblyvosti vynyknennja ekonomichnoi' turbulentsnosti. Investycii: praktyka ta dosvid. [The nature and features of economic turbulence. Investments: practice and experience]. No 5, pp. 88–92.
4. Majburov, I.A. (2009). Prichyny global'noj finansovo-jekonomicheskoy nestabil'nosti. [Causes of global financial and economic instability] Zbirnyk naukovykh prac' za materialamy mizhnarodnoi' naukovy-praktychnoi' konferencii' "Finansova sistema Ukrainy: problemy ta perspektyvy rozvytku". [Collection of scientific works on the materials of the international scientific-practical conference "Financial system of Ukraine: problems and prospects of development "]. Kyiv: EKOMEN, pp. 108–109.
5. Gnatjuk, N., Lypko, N. (2009). Peredumovy, naslidky ta perspektyvy podolannja svitovoi' ekonomichnoi' kryzy. [Prerequisites, consequences and prospects of overcoming the global economic crisis]. Visnyk L'viv'skogo universytetu. Serija ekonomika. [Bulletin of Lviv University. Economics series]. Iss. 41, pp. 137–144.
6. Strategija makroprudencijnoi' polityky Nacional'no-go banku Ukrainy. [Macropprudential Policy Strategy of the National Bank of Ukraine]. 21 grudnja 2020 r. 24 p. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-makroprudencijnoi-polityki-natsionalnogo-banku-ukrayini>.
7. Tarasjuk, M.V., Maljarchuk, O.V. (2017). Suchasnyj stan realizacii' innovacijnoi' polityky Ukrainy ta i'i finansove zabezpechennja. [The current state of implementation of Ukraine's innovation policy and its financial support]. Ekonomika ta derzhava. No 1, pp. 19–24.
8. Berdar, M.M. (2018). Ocinka innovacijnogo rozvytku pidpryjemstv harchovoi' promyslovosti Ukrainy. Investycii: praktyka ta dosvid. [Assessment of innovative development of food industry enterprises of Ukraine. Investments: practice and experience]. No12, pp. 20–26.
9. Strukturni peretvorennya v Ukraini: peredumovy modernizacii' ekonomiky [Structural transformations in Ukraine: prerequisites for modernization of the economy] / A.P. Pavljuk ta in.; za red. Ja.A. Zhalila. Kyiv: NISD, 2012. 104 p.
10. Popel', S. Innovacijnyj rozvytok Ukrainy pid vplyvom tehnologichnyh ukladiv [Innovative development of Ukraine under the influence of technological systems], pp. 308–311. Available at: http://econf.at.ua/publ/konferencija_2014_10_16_17/sekcija_5_ekonomichni_nauki/innovacijnij_rozvitok_ukrajini_vid_vplyvom_tehnologichnyh_ukladiv/8-1-0-122.
11. Bavyko, O.Je., Petrenko, M.P. (2014). Upravlinnja strukturnoju perebudovaju ekonomiky v umovah postindustrial'nyh transformacij. [Management of structural restructuring of the economy in the conditions of post-industrial transformations]. Efektyvna ekonomika. No 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3604>
12. Rozvytok promyslovosti dlja zabezpechennja zrostannja ta onovlennja ukrai'ns'koi' ekonomiky: naukovy-analitychna dopovid' [Development of industry to ensure the growth and renewal of the Ukrainian economy: scientific and analytical report] / za red. d-ra ekon. nauk Dejneko L.V.; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prognozuv. NAN Ukrainy». Kyi'v, 2018. 158 p.
13. «Shhodo naprjamiv reformuvannja metalurgijnoi' galuzi Ukrainy». Analitychna zapyska. ["On the directions of reforming the metallurgical industry of Ukraine." Analytical note.]. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-napryamiv-reformuvannya-metalurgijnoi-galuzi-ukraini-analitichna>.
14. Zymovec', V.V., Shelud'ko, N.M. (2017). Borgove navantazhennja ta investycijna dysfunkcija v real'nomu sektori ekonomiky Ukrainy. [Debt burden and investment dysfunction in the real sector of Ukraine's economy]. Ekonomika promyslovosti. [Industrial economics]. No 9, pp. 82–96.
15. Onyshhenko, Ju.I., Borysevych, V.S. (2016). Etapy transformacii' bankiv's'koi' systemy Ukrainy. [Stages of transformation of the banking system of Ukraine]. Ekonomika i suspil'stvo. [Economy and society]. Iss. 7, pp. 805–812. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/135.pdf.
16. Valovoj vnutrennij produkt. [Gross domestic product]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/2020/>.
17. Rudenko, Z.M. (2015). Finansova kryza v Ukraini 2014–2015 rokiv: prychny ta instrumenty reguljuvannja. [The financial crisis in Ukraine in 2014–2015: causes and tools of regulation.]. Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy. [Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine]. Iss. 25.7, pp. 216–221.
18. Total Intramural R&D Expenditure (GERD) by Sectors of Performance. Available at: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
19. Naumenkova, S.V., Mishhenko, S.V. (2009). Problemy podolannja negatyvnogo vplyvu global'nyh dysproporcij ta formuvannja novogo geofinansovogo mehanizmu. [Problems of overcoming the negative impact of global disparities and the formation of a new geofinancial mechanism]. Finansy Ukrainy. [Finance of Ukraine]. No 3, pp. 23–36.
20. Mazurenko, V.I. (2007). Svitovi finansovi kryzy i nacional'na ekonomichna bezpeka: teorija i metodologija: monografija. [World financial crises and national economic security: theory and methodology: monograph]. Kyi'v: Kyi'vs'kyj nacional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenko, 511 p.
21. Oficijnyj sajт Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrainy. [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/ibd/iki_pr/iki_pr_u/kipr_14u_n.htm.
22. Priorityety investycijnogo zabezpechennja strukturnykh reform u promyslovosti Ukrainy [Priorities of investment support of structural reforms in the industry of Ukraine]. Kyi'v: NISD, 2014. 57 p.

23. Djachek, S.M., Polishhuk, O.A. (2019). Suchasny stan debitor's'koi' zaborgovanosti sub'jektiv gospodarjuvannya. [Current state of receivables of business entities]. Available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/27>.

24. Osnovni zasoby Ukrainy za 2010 rik. [Fixed assets of Ukraine in 2010]. Stat. bjuleten'. Kyi'v: Derzhstat Ukrainy, 2011. 202 p.

25. Osnovni zasoby Ukrainy za 2015 rik. [Fixed assets of Ukraine in 2015]. Stat. bjuleten'. Kyi'v: Derzhstat Ukrainy, 2016. 19 p.

26. Fyljuk, G.M. (2015). Tehnologichna modernizacija pidprijemstv promyslovosti v Ukraini jak osnova i'h ekonomichnoi' bezpeky [Technological modernization of industrial enterprises in Ukraine as a basis for their economic security]. 7 p. Available at: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2015_31/zb31_01.pdf.

27. 2014 rik: Ekonomichni pidsumky dlja Ukrainy "Rik kryzy ta novi mozhlyvosti". [2014: Economic results for Ukraine "Year of crisis and new opportunities"]. Available at: http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/economic_results_of_year?pid=4954.

28. Kosova, T.D., Stebljanko, I.O. (2016). Valjutna polityka ta struktura platizhnogo balansu Ukrainy: dialektyka vzajemozv'jazku. [Monetary policy and the structure of Ukraine's balance of payments: the dialectic of the relationship]. pp. 9–12. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2016/4.pdf.

29. Belins'ka, Ja.V., Kalyta, T.A. (2018). Perevagy kredytuvannya investycijno-innovacijnoi' dijalnosti na zasadah derzhavno-pryvatnogo partnerstva v umovah globalizacii' v Ukraini. [Advantages of lending for investment and innovation activities on the basis of public-private partnership in the context of globalization in Ukraine]. Ekonomika ta derzhava [Economy and state]. No 8, pp. 4–8.

30. Kil'kist' bankiv v Ukraini (2008–2021). [Number of banks in Ukraine (2008–2021)]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/>.

31. Krychevs'ka, T.O. (2014). Mozhlyvosti pidvyshhennja efektyvnosti groshovo-kredytnogo stymuljuvannya ekonomiky (dosvid Brazyl's'kogo banku rozvytku) [Opportunities to increase the effectiveness of monetary stimulus to the economy (the experience of the Brazilian Development Bank)]. Ekonomika Ukrainy. No 3 (628), pp. 20–41.

32. Vplyv pandemii' COVID-19 na miscevi finansy. [Impact of the COVID-19 pandemic on local finances]. Available at: <https://decentralization.gov.ua/news/13503>.

33. Pandemiya COVID-19 sprychynyla vtratu chverti mil'jarda robochyh misce' – zvit MOP [The COVID-19 pandemic has lost a quarter of a billion jobs, according to an ILO report]. Available at: <https://www.dw.com/uk/pandemiya-covid-19-sprychynyla-vtratu-chverti-miliarda-robochykh-mists-zvit-mop/a-56340090>.

34. Burakovs'kyj, I. COVID-19 jak ekonomichna kryza pryrodnogo pohodzhennja [COVID-19 as an economic crisis of natural origin]. Available at: <https://espresso.tv/covid-19-yak-ekonomichna-kryza-prirodnogo-pokhodzhennja>.

35. Riven' bezrobitnja v Ukraini zris na tretynu za rik. [Unemployment in Ukraine has risen by a third over the year]. Available at: https://lb.ua/society/2021/01/25/476069_riven_bezrobitnja_ukraini_zris.html

36. NBU zminyv dedlajn, koly statutnyj kapital bankiv maje buty ne menshe 300 mln.grn. [The NBU has changed the deadline for the authorized capital of banks to be at least UAH 300 million]. Available at: <https://finbalance.com.ua/news/nbu-zminiv-dedlayn-koli-statutnyj-kapital-bankiv-ma-buti-ne-menshe-300-mln-hrn>

37. Shkljar, A.I. (2014). Makroprudencijne reguljuvannya jak element zabezpechennja finansovoi' stabil'nosti [Macroeconomic regulation as an element of ensuring financial stability]. Ekonomika i prognozuvannya. [Economics and forecasting]. No 3, pp. 32–40.

38. Vyznachenno grafik ta umovy tenderiv z refinansuvannya [The schedule and conditions of refinancing tenders are determined]. NBU 28 kvitnja 2020 roku. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/viznachenno-grafik-ta-umovi-tenderiv-z-refinansuvannya>.

39. NBU zaprovadzuje dlja bankiv novyj normatyv NSFR. [The NBU introduces a new NSFR standard for banks]. Available at: <https://finclub.net/ua/news/zelenskyi-vetuvav-zakon-pro-kryptoaktyvy.html>.

Современные финансово-экономические кризисы и устойчивость финансово-банковской системы Украины

Шуст О.А., Варченко О.М., Крисанов Д.Ф., Драган О.А., Ткаченко Е.В.

Проанализированы и систематизированы факторы, проблемы и риски, в частности, технико-технологическую и инновационную отсталость, особенности протекания экономических циклов в хозяйственных системах стран, находящихся на разных ступенях развития, а также в результате повышения конкурентоспособности отдельных из них в глобализирующемся мире формируются предпосылки для возникновения современных кризисов. Показано, что ситуация накаляется, когда мировая экономика растет, а на ее фоне усиливаются дисбалансы в глобальной финансовой системе и распространяется спекулятивный капитал. Раскрыто, что первый глобальный кризис 2008–2010 гг. спровоцировал бесконтрольное распространение ипотечных кредитов на рынках недвижимости США и перенос этих процессов на другие страны, в результате чего возникли «финансовые пузыри», произошел обвал рынка и вследствие возникновения цепной реакции в этот процесс втянулись другие рынки. Акцентировано внимание на том, что когда экономика Украины находилась в состоянии перманентного кризиса, отечественная банковская система выдержала все внутренние экономические, финансовые, валютные и другие изменения, а также внешние турбуленции, которые провоцировали в ней усиление негативных трендов.

Установлено, что второй финансово-экономический кризис 2014–2016 гг. в большей степени обусловлен внутренними проблемами: значительно более низким технологическим укладом (третий-четвертый по сравнению с пятым-шестым в экономически развитых странах), существенным отставанием украинской промышленности по уровню инновационности от индустриальных стран ЕС, высоким уровнем износа основных средств, значительно более высокой ресурсоемкостью и более низкой производительностью труда, нереальностью за несколько лет провести инновационную модернизацию машиностроительных отраслей по выпуску средств производства.

Раскрыта острая угроза в том, что вследствие неограниченного увеличения спекулятивного капитала усилились структурные диспропорции между реальным и финансовым секторами. Систематизированы основные негативные последствия кризиса для финансово-банковской системы: они включают более трехкратную девальвацию гривни, ликвидацию более ста банков и приватизацию крупнейшего из них «Приватбанка», закрытие нескольких тысяч банковских структурных подразделений и масштабную безработицу среди банковских работников.

Подтверждено, что третий финансово-экономический кризис 2020–2021 гг. имеет природное происхождение – его породила пандемия COVID-19, вызванная коронавирусом SARS-CoV, и ее последствиями. Установлено, что коронакризис спровоцировал разноплановое негативное влияние на работу промышленности и учреждений социального обслуживания, принес существенный ущерб всем странам и большинству населения мира. Показано, что Украина оказалась более устойчивой к этим неурядицам и со второго квартала текущего года началось возрождение докризисного состояния. Обосновано, что внедрение мер макропруденциальной политики, направленное на предупреждение накопления и реализации системных рисков в финансовом секторе, будет способствовать повышению устойчивости финансово-банковской системы, надлежащему выполнению ею своих основных функций – финансовому посредничеству и осуществлению платежей – и противостоянию кризисным явлениям. Показано, что своевременная и эффективная реализация макропруденциальных инструментов повышает устойчивость национальной экономики и снижает волатильность ВВП.

Ключевые слова: финансово-экономический кризис, устойчивость финансово-банковской системы, экономический цикл, рыночная турбулентность, инфляция, движение капиталов, финансовые рынки.

Modern financial and economic crises and the stability of the financial and banking system of Ukraine

Shust O., Varchenko O., Krysanov D., Drahan O., Tkachenko K.

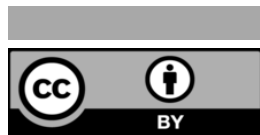
The study focuses on analysis and systematization of factors, problems and risks, in particular, technical-technological and innovation backwardness, peculiarities of economic cycles in economic systems of countries at different stages of their development. Prerequisites for modern crisis arise due to increasing competitiveness of some of them in the globalized world. It is shown that the situation worsens when the world economy grows - imbalances in the global financial system grow and speculative capital spreads against its

background. The research reveals that the first global crisis of 2008–2010 resulted in uncontrolled spread of mortgage loans in the US real estate markets and transferring these processes to other countries that caused "financial bubbles" - the market crash and a chain reaction that affected other markets. The study emphasizes that when Ukraine's economy was in a state of permanent crisis, the domestic banking system withstood all domestic economic, financial, currency and other changes, as well as external turbulence, which triggered negative trends intensification.

It is established that the second financial and economic crisis of 2014–2016 is largely predetermined by internal problems: much lower technological structure (third-fourth compared to fifth-sixth in economically developed countries), significant lag of Ukrainian industry from the EU countries industry in terms of innovation, a high level of depreciation of fixed assets, much higher resource intensity and lower productivity, impossibility unrealistic to carry out innovative modernization of machine-building industries for the production of means of production in a few years. The study reveals an acute threat of the chance that the unlimited increase in speculative capital has exacerbated structural imbalances between the real and financial sectors. The key negative consequences of the crisis for the financial and banking system are systematized. They include more than three-fold devaluations of hryvnia, liquidation of more than a hundred banks and privatization of the Privatbank - the largest one, closure of several thousand banking branches and large-scale unemployment.

It is confirmed that the third financial and economic crisis of 2020–2021 has a natural origin – it was caused by the pandemic COVID-19 caused by the coronavirus SARS-CoV - and its consequences. It is established that the corona crisis has provoked various negative effects on the work of industry and social services, caused significant damage to all countries and the vast majority of the world's population. It is shown that Ukraine proved to be more resilient to these troubles and the pre-crisis revival began in the second quarter of this year. It is substantiated that the implementation of macroprudential policy measures aimed at preventing the accumulation and implementation of systemic risks in the financial sector will contribute to increased stability of the financial and banking system, properly perform its main functions – financial intermediation and payments – and crisis management. It is shown that timely and effective implementation of macroprudential instruments will increase the stability of the national economy and reduce GDP volatility.

Key words: financial and economic crisis, stability of the financial and banking system, economic cycle, market turbulence, inflation, capital movements, financial markets.

Copyright: Шуст О.А. та ін. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

ORCID iD:

Шуст О.А.

Варченко О.М.

Крисанов Д.Ф.

Драган О.О.

Ткаченко К.В.

<https://orcid.org/0000-0001-7066-8020>

<https://orcid.org/0000-0002-9090-0605>

<https://orcid.org/0000-0002-9065-3325>

<https://orcid.org/0000-0001-6431-8825>

<https://orcid.org/0000-0002-0369-3100>